

کارکرد نامه‌نگاری الکترونیک در ادبیات نوجوان: بررسی رمان *برایم شمع روشن کن*

زهرا طاهری

استادیار زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه کاشان، ایران

ztaheri@kashanu.ac.ir

چکیده

مقاله حاضر به بررسی مقوله نامه‌نگاری الکترونیک و کارکرد آن در ادبیات نوجوان می‌پردازد. نویسنده با بهره‌گیری از نظریات منتقدانی نظیر الیزابت کمپل و ویکتوریا فلنگن و تمرکز بر موضوعاتی نظیر «شهروندگری فرامرزی»، ساختار «تکنورئالیستی» و «بینا-سوژه‌گی» در پی پاسخ به این پرسش بنیادی است که چگونه می‌توان از تکنیک نامه‌نگاری الکترونیک در راستای بازتعریف تعامل نوجوان با ساختارهای قدرت بهره جست؟ بدین منظور رمان *برایم شمع روشن کن* (۱۳۹۷)، نوشته مریم محمدخانی، بررسی می‌شود تا با استفاده از شیوه توصیفی-تحلیلی به چگونگی تأثیر تکنیک نامه‌نگاری الکترونیک بر بازتعریف هویت زنانه و چالش ضوابط حاکم بر تعاملات فردی پرداخته شود. چنین استدلال می‌شود که کاربرد تکنیک نامه‌نگاری، به‌ویژه در آثار زنانه، نوعی روایت غیرخطی و چندپاره را به‌دست می‌دهد که پدیده تکرار و کاربرد غیرمرسوم زبان جزء لاینفک آن است. افزودن فضای سایبری به این ساختار، به‌پررنگ‌شدن ماهیت چندصدایی این آثار و ایجاد تغییری چشمگیر در تعریف هویت زنانه و چگونگی تعامل آن با نهادهای قدرت و سلسله‌مراتب‌های جنسیتی منجر می‌شود. به‌دیگرسخن، با شکل‌گیری واقعیت مجازی، مقوله هویت فردی دیگر مقهور گفتمان اصالت-وجود نیست، بلکه متشکل از هویت‌های واقعی و مجازی وی است. این امر، ماهیت «برساختی» و «کنشی» هویت را برجسته می‌کند و آن را پدیده‌ای فرای مقوله‌های آناتومی، نژاد و مذهب تعریف می‌کند. در پی این امر، سوژکتیویته زنانه تحت تأثیر ماهیت جمع‌گرایانه فضای سایبری به مقوله‌ای سیال تبدیل می‌شود که زین پس نه تنها محصور هنجارهای جنسیت‌مدارانه نیست، بلکه ارزش‌های فرهنگ حاکم را نیز واژگون می‌کند.

کلمات کلیدی: ادبیات نوجوان، تکنورئالیسم، رمان نامه‌نگارانه، سوژکتیویته زنانه، فضای سایبری

۱. مقدمه

نوجوانی دورانی سرشار از تعارضات عاطفی و جسمی است؛ چراکه نوجوان نه تنها باید به ساختارای اجتماعی که ماهیت وی را شکل می‌دهند آگاهی یابد، بلکه می‌بایست روش‌های تعامل با انواع ساختار قدرت را بیاموزد تا بتواند به عنوان عضوی از اجتماع پذیرفته شده و ایفای نقش کند. تعامل با این نهادها و ساختارها، که شامل خانواده، مدرسه، مذهب، نژاد، جنسیت و طبقه اجتماعی هستند، معمولاً در قالب تجاربی دردناک تجلی می‌یابد که نوجوان محکوم به تجربه روزانه آنهاست. از این رو، ناامیدی و تردید بخش جدایی ناپذیر دوران نوجوانی را شکل می‌دهند. در دهه‌های اخیر، این تنش‌ها با دسترسی فزاینده نوجوانان به فضای سایبری اوج بیشتری گرفته و نحوه تعامل نوجوان با ساختارهای قدرت و نهادهای اجتماعی را متأثر ساخته است؛ به علاوه، دسترسی به فضای سایبری امکان شرکت نوجوان در تعاملات اجتماعی متنوع را از راه دور و از فضای امن خانه فراهم آورده است. این امر از یک سو، به شکاف نسلی بین والدین و نوجوانان دامن می‌زند و از سوی دیگر نوجوانان را به گردانندگان اصلی فضای اجتماعی تبدیل می‌کند؛ چراکه «برای نخستین بار در تاریخ، نوجوانان نسبت به والدین خویش از اعتماد به نفس، سواد و دانش بالاتری درباره این پدیده نوین برخوردارند. این نوجوانان در حال آموختن، بازی، تعامل، فعالیت و خلق اجتماعاتی متفاوت از والدین خویش هستند؛ آنها [در واقع] نیروی محرکه تغییرات اجتماعی به شمار می‌روند» (تپسکات^۱، ۱۹۹۸: ۲-۱). در نتیجه شکل‌گیری این اجتماعات، قالب فعالیت‌های روزانه نوجوان به فضای سایبری منتقل می‌شود و ماهیت مفاهیمی نظیر دولت، ملت، حکمرانی و فعالیت سیاسی را به تدریج دستخوش تغییر قرار می‌دهد (Flanagan, 2014:71). شاید یکی از علل محبوبیت فضای سایبری را بتوان امکان شکل‌گیری چنین اجتماعاتی برشمرد؛ اجتماعاتی که امکان مشارکت در آنها به نحوی یکسان برای انواع مخاطبین از جمله قشر نوجوان فراهم است و نوعی از مساوات و عدالت اجتماعی را القا می‌کنند. از این رو می‌توان گفت که با شکل‌گیری فضای سایبری جامعه‌ای نوین همگام با

---

¹ Tapscott

جهان واقعی شکل گرفته که عمده شهروندان آن را قشر نوجوان تشکیل می‌دهد. با پیدایش این جهان، پدیده‌ای نوین تحت عنوان «شهروندی فضای سایبری»^۲ رقم خورده که برخلاف دنیای واقعی، برای نوجوانان امکان برخورداری از حقوق کامل شهروندی را فراهم می‌کند (ibid 71). این ماهیت دموکراتیک، سبب شده که قشر نوجوان آگاهانه بخش زیادی از زمان روزانه خود را صرف تعامل و کنشگری در فضای مجازی کند و به تبع، تأثیرپذیری این قشر از این فضا دوچندان شود.

تأثیر شگرف این فضا بر سبک زندگی نوجوانان و بر چگونگی تعامل آنها با نهاد خانواده و ساختارهای قدرت در جامعه به تغییرات گسترده اجتماعی در جامعه غربی منجر شده که پرداختن به آنها بخشی از رسالت ادبیات نوجوان است. در واقع، ادبیات نوجوان، به‌منزله ابزاری در راستای انعکاس نگرانی‌ها، تنش‌ها و مشکلات دوران نوجوانی و تلاش برای ارائه مکانیسمی در راستای حل این دغدغه‌ها، ناگزیر از پرداختن به فضای سایبری و چگونگی تأثیر آن بر زندگی نوجوانان در دو دهه اخیر شده است. در ایران نیز پرداختن به این موضوع در دهه اخیر به دلیل افزایش میزان مشارکت نوجوانان در فضای سایبری امری ضروری است. از این رو، ادبیات نوجوان در ایران نیز متأثر از جامعه جهانی و تغییرات رخ داده ناگزیر از انعکاس نقش فضای سایبری در شکل‌گیری هویت و نحوه تعامل گروه نوجوان است. در این راستا، آثار متنوعی نیز نوشته شده که از این میان، می‌توان به رمان *برایم شمع روشن کن* (۱۳۹۷) نوشته مریم محمدخانی اشاره کرد. اثر محمدخانی، علی‌رغم پیرنگی سنتی و رئالیستی، مبتنی بر نامه الکترونیک (ایمیل) پیش می‌رود و نقش نامه‌نگاری در پیرنگ داستان چنان برجسته است که اثر محمدخانی را نه تنها از یک رمان رئالیستی صرف به اثری «تکنورئالیستی»^۳ مبدل کرده، بلکه نوع ادبی جدیدی را خلق کرده است که از آن به رمان «نامه نگارانه مدرن»^۴ تعبیر می‌شود. با این مقدمه، این پژوهش در پی آن است که با تکیه بر نظریات منتقدانی نظیر الیزابت کمپل و ویکتوریا فلنگن و تمرکز بر سبک نامه‌نگارانه، به پرسش‌های زیر پاسخ دهد: چگونه استفاده از نامه الکترونیک ساختاری تکنورئالیستی به اثر

---

² digital citizenship

³ technorealist

⁴ e-pistolary

محمدخانی بخشیده است؟ نقش فضای سایبری در شکل‌گیری هویت نوجوان و تعریف وی از «خود» و نهادهای اجتماعی در اثر محمدخانی چیست؟ چگونه محمدخانی از استراتژی نامه‌نگاری الکترونیک در انعکاس و بازتعریف تعامل نوجوان با نهادها و ساختارهای قدرت بهره جسته است؟

۲. پیشینه تحقیق

علی‌رغم آنکه اثر محمدخانی موفق به کسب جایزه برجسته لاکپشت پرنده شده است، مطالعات چندانی بر روی اثر وی انجام نشده است. مهم‌ترین و جدیدترین پژوهش مربوط به محمدزاده و علی‌اکبری (۱۴۰۲) است که در مقاله خود به بررسی مقوله خواننده پنهان در اثر محمدخانی پرداخته‌اند و از رویکرد چیمبرز^۵ در راستای کشف میزان مشارکت خواننده در این اثر استفاده کرده‌اند. در حوزه بررسی نقش تکنیک نامه‌نگاری در ادبیات نوجوان و تأثیر آن بر تعریف نوجوان از «خود» پژوهش خاصی بر روی آثار ادبیات فارسی صورت نگرفته است، اما در ادبیات بین‌الملل می‌توان به چندین پژوهش در حوزه ادبیات نوجوان اشاره کرد. برای مثال دنکوا^۶ (۲۰۱۵) در مقاله خود، انواع کاربردهای این تکنیک را در قالب نامه‌نگاری سنتی و الکترونیک در سه اثر گورجن پتروفسکی^۷ نویسنده مقدونیه‌ای بررسی می‌کند. هرزاوسر^۸ (۲۰۱۵) در پژوهشی دیگر به بررسی «وقفه‌های» ایجادشده در روایت رمان‌های نامه‌نگارانه می‌پردازد. از منظر وی، این وقفه‌ها به تغییرات روایی و زبانی در متن اثر منجر شده و درک این آثار را برای خواننده چالش‌برانگیز می‌کنند. وِسرمن^۹ در پژوهشی دیگر به چگونگی کاربرد فرمت نامه‌نگاری در رمان نوجوان و نقش آن به‌منزله ابزاری برای ورود به ذهن قهرمان داستان و مشاهده تنش‌های هویتی می‌پردازد. با وجود این، نویسنده‌ای به بررسی کاربرد نامه الکترونیک در راستای تعریف هویت دخترانه و چگونگی تعامل دختران

---

⁵ Chambers

⁶ Denkova

⁷ Gorjan Petrevski

⁸ Herzhauser

⁹ Wasserman